

Одяг. Що Носились Поверх Сорочки

Поверх сорочки, на долішню половину тіла, дівчата і жінки колись в Україні одягали в будень до роботи запаску або дергу, а в свято - плахту і попередницю; усе це підперізувалося крайкою.

Запаска

Запаски бувають двох видів. Один з них - це чотирикутній шматок вовняної тканини з зав'язками на верхніх кутах. Такі запаски одягаються по дві зразу: одку спереду, а другу ззаду але таким способом, що з обох бонів, де сходяться краї запасок, трохи видно сорочку. Одна з таких запасок вживається як попередниця до плахти. Другий вид запаски являє собою один суцільний шматок вовняної тканини, що ним обгортається стан навколо, але так, щоб кінці його сходилися спереду. Поверх такої запаски одягають інший шматок тканини - попередницю. Запаску і попередницю разом підперізують крайкою, ще її кінці у молодіці звисають ззаду або з лівого боку, а в дівчини завжди спереду. Оперезавшись крайкою, дівчата й молодіці підсмикують сорочку догори наскільки, щоб знизу з-під запаски і попередниці видно було вишитий поділ сорочки.

Колір запаски буває чорний, синій, червоний і білий. В українських селах Басарабії та Буковини запаски звичайно роблять чорної барви з вишитою або обшитою канвою по долішньому і боковому краю.

Гуцули і бойки мають запаски дуже вибагливого ткання, переважно яскравих кольорів: жовті, червоні, сині тчуться ці запаски з вовни в суміші з шовковими, а часом і металевими (золотими, срібними) нитками. Ніякого особливого орнаменту на гуцульських запасах немає, вони тчуться горизонтальними смугами. На Холмщині запаски носять з білого сукна. Наддніпрянина знає чорні, темносині і червоні запаски.

Серед народніх приповідок про запаску зустрічаємо й таку: «Як були ми молодими, то ходили по дубині у червоних запасах і сивизна на висках». Ця іронія скерована на тих жінок, що занадто довго вважають себе молодими бо ж червоні запаски носять дівчата та молоді жінки, що недавно повиходили заміж.

Дерга

Для того, щоб зробити дергу, брали колись грубе сукно, виткане з овечої вовни, перерізували його на три шматки, зшивали вздовж і виходило полотнище, яке й називалося дергою. Ідучи на роботу, жінки і дівчата такою дергою обмотували свій стан навколо і підперізувались крайкою. Подібні дерги часом зустрічаються ще й досі на Херсонщині та на Лівобережжі. В інших місцях України цей вид одягу давно вже вийшов з моди.

Плахта

Плахта в два рази ширша, ніж запаска; своєю формою вона зовсім проста - це два полотнища, зшиті вздовж до половини. Перед тим, як одягнути на себе плахту, жінка перегинає її вдвоє і обгортає нею свій стан, але так, щоб два незшиті полотнища прикривали боки, а зшита половина - зад. При цьому залишається тільки невеличкий розріз спереду, який потім прикривається попередницею.

Що ж до кольору, то плахти бувають різні, але завжди різнокольорові смуги проходять вздовж і впоперек, утворюючи кратки, що нагадують собою шахівницю. Так виткана плахта потім ще вишивається від руки барвистими шовковими нитками. В залежності від орнаменту та переважаючої барви, кожна плахта має свою народну назву, як ось: крижева, хрещатка, грушева, рогатка, синятка, солов'їні очі, закладчина.

Плахти були найбільше поширені за козацьких часів, коли український національний одяг досягнув найбільшої краси і багатства. Для ткання плахт вживали тоді шовк, вовну, а також і срібні та золоті нитки. В той час в Україні були цілі села, що займалися спеціально виготовленням плахт. Над Дніпром, недалеко Запоріжжя є село Успенське, це село колись називалося Плахтіївка. Народній переказ каже, що це село заснував колись козак-запорожець Головка, який жив ще в кінці XVII-го століття; він був великим майстром ткати плахти, від нього навчилися інші, і так за тим селом встановилася традиція виготовляти плахти. В році 1775-му, за якусь провину перед російським військовим начальством, все село було силоміць переселене до Басарабії і виробництво плахт припинилося. На місце виселених приїхали переселенці з Херсонщини і село з Плахтіївки перейменували на Успенське.

Після козаччини, коли населення України збідніло плахти почали ткати тільки з фарбованої вовни, з цим збідніла і орнаментация плахти, знизилася її мистецька вартість. Ті плахти, що ми тепер маємо на Лівобережжі та на Київщині,- це лише залишки колишніх багато кращих плахт. Павло Чубинський пише, що в його час(сімдесяті роки XIX-го ст.) «запаска і плахта були ще у великому вжитку в слідуючих місцевостях: в Полтавській і Чернігівській губерніях, частково в Поліссі, а також місцями в Київській і Подільській губерніях, де звичайно старіші жінки, йдучи до церкви, одягають обов'язково плахту»

Що ж до походження плахти, то, судячи з орнаментации можна думати, що тут ми маємо справу зі старовізантійським впливом. З усіх слов'янських народів плахту мають ще тільки болгари. В деяких народніх приповідках згадується про плахту, як ось:

«Не було в куми запаски, аж гульк: кума в плахті походжає!»,

«Шовкова плахта не к будню, а к святу годиться»,

«Скочила з пенька плахта рябенька».

Попередниця

Необхідним додатком до плахти є попередниця, що звичайно шиється з барвистої вовняної тканини. Долішня частина попередниці оздоблюється вишивкою або поперек нашитими стрічками. Колір попередниць підбирається під колір плахти, а тому вони бувають червоні,

сині, зелені і білі. Білі попередниці з червоним обрамленням поширені в північній частині України. В останній час білі попередниці з різнокольоровою вишивкою на долішньому краї поширені на Київщині та на Поділлі. На Волині попередниці тчуть на зразок маленького килимка з гарним геометричним орнаментом. Добре оздоблені попередниці зустрічаються на західному Поділлі та в населення українських Карпат; там їх шиють з чорного оксамиту і вишивають шовковим намиттям та оздоблюють різнокольоровим намистом. Попередниці при плахті носять однаково і дівчата і заміжні жінки.

Крайка

Плахта, запаска, дерга і попередниця - все це підперізається крайкою - Жіночі крайки, як і чоловічі пояси, бувають ткані і плетені. Тчуться крайки з шовкових бавовняних ниток, а плетуться з бавовняних ниток і вовни. Шовкові нитки розташовуються впоперек, а вовна впоперек. Жіночі крайки значно вужчі і коротші від чоловічих поясів; що до кольору вони бувають червоні, сині, зелені та квітчасті з китицями з обох кінців.

Були колись поширені в Україні кролевецькі крайки, що ткалися з бавовняних ниток з поперечними смугами різних яскравих барв, вони нагадували собою старовинні каламайкові пояси східного походження. На обох кінцях кролевецькі крайки мали розкішні китиці. Оперезавшись крайкою, дівчата випускали її кінці з китицями спереду, а одружені жінки з лівого боку або ззаду. Старі бабусі крайок не носили.

Гуцулки носили вузький ремінний пояс-«букурійку», поцяцькований мосяжними гудзиками. В кінці XIX та на початку XX-го століття гуцулки в свята підперізувалися узорною кранною шовковою хусткою. Хустка складалася косинкою і зав'язувалася ззаду, створюючи спереду трикутник із звисаючими торочками.

В центральних областях України, крім кольорових вовняних поясів чи крайок, підперізувалися і білими лляними, перетканими червоними смугами, вузькими Рушниками. Такий білий пояс-рушник був обов'язковим для молоді під час весілля.

Корсетка, або керсетка

Поверх сорочки на горішню половину тіла жінки та дівчата одягають корсетку. Корсетка шиється з тонкої вовняної матерії, з оксамиту або шовку, на підкладці, без рукавів і коміра, в стан (талію). Дівочі корсетки звичайно бувають «гладкі», а жіночі з «вусами». «Вуса» - це склад - чотирирусні складки; їх буває п'ять або сім, вони дають одягові пишноти і легкості барокового стилю. Довжина корсетки буває по коліна або по пояс. Довші корсети носять на Полтавщині, а коротші на західних землях.

Вовняні корсетки обшиваються чорним або темновишневим оксамитом. Оксамитові корсетки обшиваються «кривулькою» з червоної або блакитної стрічки. Застібуються корсетки з лівого боку, але не скіс. На Уманщині, наприклад, жінки й дівчата застібають корсетки посередині грудей на гаплики, а в Галичині ігли корсетки ледве сходяться посередині грудей і застібаються. Дівочі корсетки на західних землях України рясно оздоблюються (нашиваються) на полах і грудях дрібним різнобарвним намистом.

Спідниця

Уже тепер нам досить тяжко сказати, коли саме в Україні жінки запуску заміняли на спідницю; дуже ймовірно, що спідниця прийшла до нас з Заходу. Судячи по малюнках Рігельмана, спідниця з'явилася на східних землях України в кінці козацького періоду; отже, в кінці XVIII-го століття. На західних землях спідниця була відома значно раніше. Польські автори, описуючи вбрання русинок початків XIX-го століття, говорять уже про спідниці з «дими» - саморобного полотна, вкритого візерунком, що його витискали олійною фарбою. Такі спідниціще й тепер можна зустріти на Бойківщині.

Лемки подібну спідницю називають фарбаном. Лемківський фарбан має багато складок, які надають йому особливої пишноти. Коли такий фарбан ховається до скрині, то його уважно і терпеливо складають по складках і перев'язують мотузком, щоб ті складки не порушувалися.

На Волині носять спідниці, які називаються літниками. Матеріал для літників спеціально ткався горизонтальними смугами з яскраво пофарбованих вовняних ниток. В Галичині та на Закарпатті спідниці шиють з бавовняної тканини з подовжніми барвистими смугами.

На Наддніпрянщині жінки любили колись шити свої спідниці зі спеціальної набивки темних кольорів, з вузькою оксамитною стрічкою внизу; ще й тепер такі спідниці не є особливою рідкістю.

Жінки на Поліссі носять спідницю з доморобної тканини, що називається андарак. Андарак звичайно буває червоного кольору, оздоблений в поділках вишиванням тканим різнокольоровим орнаментом.

Сукні

В літературних пам'ятках слово «сукня» стрічається в XIV столітті. На малюнках Рігельма вже бачимо розкішні сукні українських шляхтичів. Що шилися так само, як шиються і тепер: довгі, з довгими вузькими рукавами, з відкладним коміром або з великим вирізом для шиї. Одягалися сукні через голову так само як сорочки. Сукні вже в той час вишивалися шовком й здоблювалися барвистими стрічками.

Сукні з повним аж до низу розрізом називалися байбараками. Байбарак шився з тонкої доброї вовняної матерії і обшивався вишитими стрічками або дорогоцінним хутром, звичайно бобровим. Під такий байбарак панянки одягали шовкові вишиті сукні або вишиті сорочки.

Зовсім окремо стоїть сукня, що її носять жінки в українському Поліссі. Поліська сукня не надто довга, бо з під неї ще повинна визирати червоно-смугаста вовняна спідниця, що звичайно одягається під сукню. Сама ж сукня біла з довгими широкими рукавами, що закінчуються густими зборами біля самого манжету. Поліська сукня не вишивається, а обшивається спеціально витканими стрічками з червоних, вовняних ниток. Такими стрічками обшиваються рукава, пазуха та долішня частина сукні.